

Goran Livazović

TEORIJSKO-METODOLOŠKE ZNAČAJKE UTJECAJA MEDIJA NA ADOLESCENTE

Sažetak: Inozemna znanstvena praksa njeguje gotovo stoljetnu tradiciju istraživanja utjecaja medija na djecu i mlade. Doprinosi hrvatske pedagoške misli proučavanju medijskih utjecaja na razvojne značajke i socijalizacijska obilježja djece i mladih još su uvijek skromni i broje tek rijetke studije. Ovaj rad pruža uvid u najvažnija teorijsko-metodološka pitanja utjecaja medija na adolescente te smjernice daljnjem proučavanju važnosti uloge medijskih sadržaja u razvoju današnje mladeži.

Ključne riječi: teorije socijalnog učenja, metodologija istraživanja utjecaja medija, medijska pismenost, mediji u slobodnom vremenu kao socijalizacijski čimbenik.

1. Uvod

Proučavanje medija i njihova odnosa prema promjenama u socijalizacijskim, ali i odgojnim strujanjima, danas je svjetski vrlo značajan problem i popularna pojava. Međutim, oko ove inače dosta atraktivne teme javlja se sve veći broj disonantnih znanstvenih tonova. Stoga se ovaj članak bavi pitanjima znanstvenog opredmećenja tematike medijskih utjecaja u procesima odgoja i socijalizacije djece i adolescenata kao nužne pretpostavke valjana teorijsko-metodološkog pristupa problemu.

2. Teorijsko-metodologijski pristupi problemu istraživanja

Poteškoće istraživanja medijskih utjecaja, koje neki autori opisuju sintagmom "gađanje pokretne mete", leže u nekoliko važnih razloga. Prije svega, ne postoji dosljednost metodoloških postupaka jer različiti istraživači ne primjenjuju okvirno standardizirane metode rada. Iako mnoštvo radova potvrđuje značajne utjecaje medijskih sadržaja na razvoj djece i mladih, zastupljen je i, doduše manji, dio stručnjaka koji se takvim znanstvenim spoznajama protive. Razlikujemo dva teorijska utemeljenja koja promiču takve zaključke. Prvo, zanemarivanje rezultata istraživanja dobivenih u strogo kontroliranim eksperimentalnim uvjetima, koji su zapravo jedini valjani pokazatelj kauzalnosti odnosa medija i korisnika zbog razine kontrole postupka koja je uspostavljena; te drugo, različite teorijske polazišne točke istraživanja koje uvažavaju različite

kratkoročne i dugoročne učinke utjecaja izloženosti medijima, o kojima će biti riječi u daljnjoj raspravi.

Naime, djeca i adolescenti smatraju se posebno osjetljivom društvenom skupinom koja je u fazi izgradnje stavova, usvajanja i stalnog prilagođavanja socijalizacijskim okvirima i normama ponašanja. Mediji imaju presudnu ulogu pri posredovanju društveno poželjnih modela življenja kojima oblikuju spoznaje mladih o svijetu i socijalnoj okolini. Stoga istraživanje medija promatramo u kontekstu ambivalentnosti odnosa *teorije izravnih učinaka* (direct effects), koja proučava odnos medijskog sadržaja i ponašanje primatelja te je usmjerena na prevladavajuće negativne učinke; te *teorije ograničenih učinaka* (limited effects), koja kritikom prethodne teorije polazi od toga kako su utjecaji medija posredovani različitim socijalnim odnosima koji utječu na kontrolu, filtriranje i interpretiranje medijskoga iskustva i usmjerava se i na moguće pozitivne pokazatelje. (McQuail, 1997, prema Ilišin, 2001) To potvrđuje i složenost ispitivanih socioekonomskih, kognitivnih, kulturalnih i situacijskih varijabli u procesu internalizacije sadržaja i obrazaca ponašanja predstavljenih medijima, a koje dugoročno uvjetuju manifestne oblike ponašanja pojedinaca, iako možda nisu kratkoročno zapaženi. (Huessman, Malamuth, 1986)

Livingstone i Millwood Hargrave (1997.) ističu kako se istraživanja trebaju usmjeriti na prepoznavanje niza čimbenika koji izravno ili neizravno međudjelovanjem utječu na objašnjavanje određenih društvenih pojava. Važnost takvog pristupa leži u činjenici kako mediji uvijek djeluju u suodnosu s mnoštvom drugih društvenih utjecaja, stoga se posljedice ne mogu mjeriti kroz trenutačni učinak na pojedinca, već praćenjem postupnih promjena u društvenim normama i običajima tijekom vremena. Također, valja ukazati kako mediji ne utječu na sve podjednako, čime je opravdanost istraživanja značajnija. Doprinos takvom shvaćanju uloge medija u problematici istraživanja zastupa *teorija zadovoljenja potreba* (uses and gratifications) koja tvrdi kako ljudi aktivnim korištenjem medija za zadovoljenje određenih potreba pokazuju aktivan, a ne pasivan odnos, iz čega proizlazi ograničen utjecaj medija. McQuail i Windahl (1993, prema Livingstone, Millwood Hargrave, 2006) određuju utjecaje medijski prikazanih sadržaja na djecu i mlade kroz promjenu stavova i vjerovanja pojedinaca i društva (strah od kriminala, stereotipi), promjenu ponašanja i agresivnosti prema drugima ili sebi te emocionalna stanja obilježena strahom i uzrujanošću koja su dugoročno štetna.

Sukladno tomu, postoje tri primarna učinka izloženosti negativnim medijskim sadržajima: učenje nepoželjnih oblika ponašanja i stavova, neosjetljivost ili umanjena osjetljivost na nasilje i nepoželjne oblike ponašanja te strah od okoline i postajanja žrtvom nasilja. Potvrdu hipoteza desenzibilizacije, imitacije te disinhibicije prema društveno neprihvatljivim pojavama pokazala su, između ostalih, istraživanja provedena na mladim osobama kojima su prikazivani dramatični sadržaji požara i utapanja nakon kojih su bili ili manje skloni suosjećanju ili su iskazali strah od upuštanja u slične aktivnosti. (Cantor,

Omdahl, 1991, prema Villani, 2001) Studija Wilsona i Weissa pokazala je kako, iako su ispitanici upozoreni na nerealističnost događaja koji će biti prikazani, nije došlo do smanjenja straha i negativnih emocija. Bandurin poznati pokus s medvjedićem dokazao je postavku o kratkoročnim utjecajima medija imitacijom i modeliranjem nasilnog ponašanja. (Villani, 2001)

Huessman ističe kako najveću vjerojatnost sklonosti prema agresivnom ponašanju ima dijete koje: a) gleda nasilne sadržaje većinu vremena; b) vjeruje kako oni vjerodostojno prikazuju životne uvjete; c) poistovjećuje se s likovima koje promatra. (Freedman, 2002) Važno je istaknuti i četvrtu hipotezu, katarzu, koja pojavu agresije opisuje kao pražnjenje negativno akumuliranih emocija nakon kojih pojedinac ima umanjenu potrebu za takvim ponašanjem. Huesmann i Eron (1984, prema Huesmann, Malamuth, 1986) tvrde kako se nepoželjni oblici ponašanja (osobito agresivnost) naučeni u mlađoj dobi prenose i na zreliju dob, a postaju dominantnim stilom ponašanja ako djetetova okolina predstavlja izvor frustracija, zlostavljanja te pozitivno potvrđuje agresivno ponašanje.

3. Mediji i teorije socijalnog učenja

Valja ukazati kako su mediji važan socijalizacijski agens. Njihov utjecaj, iako kratkoročno imanentan i teško opisiv, ipak dugotrajnom izloženošću može rezultirati nakupljanjem novostvorenih predodžbi, vjerovanja i stavova koje modificiraju ponašanje pojedinca ovisno o, primarno, obiteljskom kontekstu. Proces socijalnog učenja odvija se u tri faze. Prvu predstavlja *usvajanje ili internalizacija* pravila ponašanja. Slijedi *faza održavanja*, kojom se internalizirana pravila osnažuju i potvrđuju te treća faza odnosno *prisjećanje i manifestacija* kojom se internalizirano prikazuje u stvarnom ponašanju. Uloga medija u ovakvom shvaćanju teorije socijalnog učenja iznimno je značajna jer vjerojatnost dosjećanja i preuzimanja određenog pravila ili modela ponašanja kao vlastitog ovisi o snazi i složenosti internaliziranog obrasca, koji je ponajviše uvjetovan atraktivnošću promatranog sadržaja. Općenito, što je obrazac ponašanja "bliži" djetetovoj situaciji, odnosno koliko se dijete može poistovjetiti s određenim obrascem viđenog ponašanja, utoliko više se taj obrazac internalizira kao poželjan i moguć oblik reagiranja u određenim društvenim situacijama. Zgrabljic Rotar (2005.) tvrdi kako na djecu ne utječe samo ono što se prima putem medija, nego i pasivnost okoline u kojoj djeca odrastaju, odnosno pasivna obitelj i škola, ali i osobna pasivnost i emocionalna i intelektualna nespremnost za život s medijima.

Posljedice izloženosti medijskim sadržajima nisu uvijek jasno vidljive jer ne djeluju odmah, već mogu imati odgođeno djelovanje i stoga je teško istražiti i dokazati njihovo podrijetlo. Ilišin (2003.) razmatrajući ulogu medija, ističe kako se djeca koja su manje zadovoljna životom i slabije socijalno prilagođena više koriste medijima, stoga se mediji mogu shvatiti kao kompenzacija za nedostatke

iz stvarnoga života. To vodi zaključku da se u korijenu usmjerenosti na medije nalazi obiteljska situacija u kojoj žive. Većina istraživanja potvrđuje kako su uz socioekonomski status, najvažniji čimbenici izloženosti utjecaju medija roditelji i vršnjaci. (Anderson, Bushman, 2001, Villani, 2001, Livingstone, Millwood Hargrave, 2006, UNESCO, 2007, Evans Schmidt, Vandewater, 2008) Pritom valja istaći kako se značaj utjecaja roditelja umanjuje s obzirom na porast i sazrijevanje djece prema adolescenciji, kada sve važniji utjecaj imaju prijatelji i vršnjaci. (Petraitis i sur., 1995)

Značaj socioekonomskog statusa ponajviše se vezuje uz društvenu pokretljivost djece i mladih. Brojni radovi potvrđuju kako bolji materijalni status djeci i mladima omogućuje širi raspon izvanškolskih aktivnosti te istovremenu manju izloženost medijima. UNESCO (2007.) izražava zabrinutost zbog manjka povjerenja roditelja u javne prostore za igru i boravak djece i mladih što za posljedicu ima boravak u zatvorenim prostorima gdje su najčešće izloženi upravo medijskim sadržajima bez roditeljskog nadzora. Značaj slobodnog vremena u suvremenom društvu nema samo socijalizacijsku važnost (odmor, razonoda, razvoj osobnosti), već i životnu. U skladu s trendovima cjeloživotnog učenja slobodno vrijeme predstavlja prostor i prigodu za učenje dodatnih znanja i vještina za svladavanje zahtjeva modernog globalnog tržišta. U kontekstu istraživanja medija, slobodno vrijeme predstavlja složen kontekst međuljudskih odnosa i razvoja obiteljske dinamike i kvalitete, izostankom koje može doći do narušavanja razvojne cjelovitosti djece i mladih. Ilišin (2003.) kaže kako dobra komunikacija uključuje obvezu roditelja da s djecom komentiraju i argumentirano objašnjavaju medijske sadržaje, poštujući pritom razmišljanja djece, čime im pomažu vrjednovati i shvatiti sadržaje i moralne poruke. Tako se izgrađuju načela medijske pismenosti, koja je određena kao sposobnost pristupa, analize, vrjednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija. (Aufderheide, 1992, prema Zgrabljić Rotar, 2005)

4. Učinci izloženosti medijskim sadržajima

Analizom niza inozemnih i domaćih radova može se zaključiti kako su znanstveno relevantni čimbenici istraživanja utjecaja medija socioekonomski status, dostupnost i izloženost medijima, aktivnosti slobodnog vremena, medijska pismenost, akademsko postignuće, školsko ozračje te stupanj društvene integracije pojedinaca među vršnjacima. (Mossle i sur., 2007) Detaljnijom analizom pokazuje se kako je moguće izdvojiti rizične i zaštitne čimbenike, kao i kratkoročne i dugoročne čimbenike utjecaja medija na razvoj i društvenu aktivnost djece i mladih. Kratkoročni utjecaji događaju se odmah nakon izloženosti medijskim sadržajima i mogu trajati do nekoliko tjedana. Dugoročni utjecaji su kumulativni i time puno opasniji, iako su zapravo izravna posljedica kratkoročnih utjecaja. Međutim, oni prijete formiranjem trajnog sustava

vjerovanja, stavova i navika kao svakodnevnog obrasca življenja i ponašanja u socijalnim interakcijama. (Potter, 1999, prema Alexander i Hanson, 2003)

Howell Boyd (2008.) također ističe kako su najvažniji čimbenici u razvoju djece i mladih roditelji i vršnjaci koji utječu kroz procese modeliranja i socijalnog potkrjepljivanja. S tom svrhom u tradiciji Bandurine socijalno-kognitivne teorije učenja (Petraitis i sur., 1995) izrađen je model društvenog razvoja (social development model, SDM) koji predstavlja teoriju objašnjenja podrijetla i razvitka delinkventnog ponašanja tijekom djetinjstva i adolescencije. Uzimajući u obzir rizične i zaštitne čimbenike, model predviđa hoće li dijete razvojem iskazati prosocijalne ili antisocijalne obrasce ponašanja te je dokazano primjenjiv na opću populaciju mladih. (Cohen, 2003, prema Fleming i sur., 2002, Choi i sur., 2005) Rizični i zaštitni čimbenici mogu biti biološki, psihološki i socijalni. Rizični objašnjavaju zašto neki pojedinci postaju antisocijalno usmjereni i povećavaju izgleda razvoja takva ponašanja, a zaštitni čimbenici zašto oni koji su skloni postati rizičnima, naposljetku to ipak ne postaju. SDM proučava proces socijalizacije te ističe 4 socijalizacijska ustrojstva djece:

- a) prigode uključivanja u aktivnosti s drugima;
- b) stupanj uključenosti i aktivnosti;
- c) vještine potrebne za sudjelovanje u interakciji;
- d) pozitivna podrška u aktivnostima i interakciji.

Dakle, što više prigoda za društvenu interakciju dijete ima, u više će ih sudjelovati te će tako razvijati više i složenije vještine kroz pozitivnu potvrdu i povratne reakcije. Hoće li razvojni put djeteta ići prosocijalnim ili antisocijalnim putem ovisi o rizičnim i zaštitnim čimbenicima. Dijete sudjelujući u određenim društvenim interakcijama prima pozitivnu ili negativnu potvrdu svojega ponašanja, razvijajući pritom emocionalne, kognitivne i ponašajne vještine kojima ostvaruje iskustvo pozitivnog potkrjepljenja određenog obrasca ponašanja. Ukoliko ne dođe do pozitivnog potvrđivanja prosocijalnih obrazaca od strane roditelja, učitelja ili vršnjaka, dijete oblikuje stav kako ne gubi puno preuzimanjem antisocijalnih oblika ponašanja koji mogu biti dio eksperimentalne faze izgradnje i preuzimanja raznolikih razvojnih identiteta. Taj proces nastaje uslijed negativne interakcije dijete-roditelj, manjka aktivne uključenosti roditelja (posebno majke) te nedosljednošću ili izostankom roditeljskih odgojnih postupaka. (Kandel, 1982, prema Howell Boyd, 2008)

Zapravo, ključni čimbenik jest upravo odnos jačine povezanosti pojedinca s društvenom okolinom. Tako Hawkins ističe kako je sprječavanje antisocijalnog ponašanja određeno najviše procijenjenim odnosom "cost-benefit" (uloženo-dobiveno) kojim pojedinac procjenjuje rizičnost ugrožavanja gubitka postojećih socijalnih veza i postignuća s onima dobivenim mogućim antisocijalnim ponašanjem. (Catalano i sur., 1996) SD model predviđa kako antisocijalni razvojni put ima tri elementa:

- a) dijete prima pozitivnu potvrdu antisocijalnog ponašanja;
- b) veže se uz osobu, grupu, ili instituciju koja sudjeluje u antisocijalnom ponašanju;
- c) dijete razvija vjerovanje u antisocijalne vrijednosti.

Krajnja orijentacija i razvoj pojedinca ovisit će o tomu hoće li u djeteta prevladati zaštitni ili rizični čimbenici. (Cohen, 2003) Upravo stoga, važnost medija kao odgojnog čimbenika postaje veća. Mediji pojačavaju negativni razvojni obrazac češće portretirajući neprimjerene oblike i obrasce ponašanja kao poželjne (nasilje, ovisničko ponašanje, konzumerizam, rana seksualna inicijacija, stereotipi). Time djeca i adolescenti stječu pogriješnu sliku svijeta koji ih okružuje, što se dodatno potencira sukobom odgojnih vrijednosti roditeljskoga doma, škole, utjecaja vršnjaka i medijskih sadržaja. Na tragu tih saznanja, moguća rješenja naziru se u pružanju više prigoda i podrške mladima za potvrdu prosocijalnih oblika ponašanja u obitelji, školi i zajednici osmišljavanjem kvalitetnih društvenih programa te prevencije povezivanja s osobama ili grupama problematičnih ponašanja, koja leži u osnovi socijalne pedagogije kao znanstvene discipline.

5. Prema zaključku

Današnja mladež živi i odrasta s medijima kao sastavnim dijelom vlastite socijalizacije. Funkcionalna odgojna sfera, koja najveću pojavnost ima upravo u prostoru aktivnosti vezanih uz slobodno vrijeme, upozorava roditelje i pedagoge na potrebu stručnog bavljenja problematikom medijskih sadržaja kojima su mladi izloženi. Degradacija kvalitete obiteljskih interakcija i općenito opadanje vrijednosti tradicionalnog odgoja kao posljedica intenzivnih društvenih promjena posljednja dva desetljeća, pokazatelji su potrebe praćenja i znanstvenog određenja kvalitete vremena provedenog s medijima. Ciljana prevencija eksterno uvjetovanih poremećaja u ponašanju ima ulogu jačanja primarnih odgojnih čimbenika, škole i obitelji, koji moraju opravdati i povratiti narušeno povjerenje društva u moć odgojno-obrazovnih napora.

LITERATURA

- Alexander, A., Hanson, J., (2003), *Taking sides-mass media and society*, McGraw-Hill/Dushkin, Connecticut
- An Overview of Child Well-Being in Rich Countries, (2007), UNICEF
- Anderson, C. A., Bushman B. J., (2001), *Effects of violent video games on aggressive behaviour, aggressive behaviour, aggressive cognition, aggressive affect, psychological*

- arousal, and prosocial behaviour: A Meta-Analytic Review of the Scientific Literature, American Psychological Society, Vol. 12, No. 5, 353-359
- Catalano, R., Kosterman, R., Hawkins, J. D., Newcomb, M. & Abbott, R. (1996), Modeling the etiology of adolescent substance use: A test of the social development model. *Journal of Drug Issues*, 26(2), 429-455.
(preuzeto s EBSCO Online Database Academic Search Premier. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=9607110982&site=ehost-live>)
- Cohen, A. L., (2003), The Social Development Model, EBSCO Research Starters, EBSCO publishing Inc.
(preuzeto s EBSCO Online Database Academic Search Premier. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=943949402&site=ehost-live>)
- Evans Schmidt, M., Vandewater, E. A., (2008), Media and Attention, Cognition, and School Achievement, *Future of children*, VOL. 18, No. 1, 63-85.
- Freedman, J. L., (2002), *Media Violence and Its Effect on Aggression: Assessing the Scientific Evidence*, University of Toronto Press
- Howell, R. J., (2008), Sequencing and Prediction of Adolescent Soft Drug Initiation: Systematic Review, Quantitative Investigation, and Dual Cross-Validation, Indiana University of Pennsylvania, The School of Graduate Studies and Research, Department of Criminology
- Huesmann, L., R., Malamuth, N., M., (1986), Media Violence and Antisocial Behaviour: An Overview, *Journal of Social Issues*, Vol. 42., No. 3., 1.-6. str.
- Ilišin, V., Marinović Bobinac, A., Radin, F., (2001), *Djeca i mediji: uloga medija u svakodnevnom životu djece*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb
- Ilišin, V., (2003), *Mediji u slobodnom vremenu djece i mladih*, *Medijska istraživanja*, br. 2, 9.-34. str.
- Livingstone, S., Millwood Hargrave, A., (2006), *Harm and Offence in Media Content: A review of the evidence*, Intellect Books, ISBS, Portland, Oregon
- Livingstone, S., Millwood Hargrave, A., (1997), *Harmful to Children? Drawing Conclusions from Empirical Research on Media Effects; Regulation, Awareness, Empowerment: Young People and Harmful Media Content in the Digital Age* (Ed): Carlsson, U., *The International Clearinghouse on Children, Youth and Media*, UNESCO
- Mössle, T., Kleimann, M., Rehbein, F., (2007), *Media Use and School Achievement- A German Longitudinal Study*; 115. Annual American Psychological Association, San Francisco, USA
- Petratis, J., Flay, B. R., Miller, T. Q. (1995), Reviewing Theories of Adolescent Substance Use: Organizing Pieces in the Puzzle; *Psychological Bulletin*, Vol. 117, No.1, 67-86
- Villani, S., (2001), *Impact of Media Research on Children and Adolescents: A 10-Year Review of the Research*, *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40:4, 392-401
- Zgrabljić Rotar, N., (2005), *Mediji- medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji; Medijska pismenost i civilno društvo*, Sarajevo, Media Centar

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF MEDIA EFFECTS ON ADOLESCENTS

Abstract: The modern aspects of children and adolescent media use, indicated by numerous media effects studies, show that there is a significant impact of media portrayed contents on the physical, social and cognitive development of younger viewers. This article discusses the theoretical and methodological issues in researching media effects, as well as the main factors and contributors in this very complex social process. The goal of this article is to provide an overview of research achievements, accentuate the key contributory factors and point towards potential future aspects of media impact analysis.

Key words: social learning theories, media effects methodology, media literacy, leisure time media as a socialization factor.

Author: Goran Livazović, asistent, Filozofski fakultet, Osijek

Review: Život i škola, br. 21 (1/2009.), god. 57., str. od 108. do 115.

Title: Teorijsko-metodološke značajke utjecaja medija na adolescente

Categorisation: prethodno priopćenje

Received on: 26. veljače 2009.

UDC: 316.774

159.992.8

Number of sign (with spaces) and pages: $20.232 (: 1800) = 11,240 (: 16) = 0,702$